

Domein B - Schaarste

Schaarste:

'De leerling kan in contexten analyseren dat beperkte middelen en ongelimiteerde behoeften dwingen tot het maken van keuzes.'

Voor havo

Een kandidaat kan in contexten:

- de spanning *verklaren* die bestaat tussen behoeften en beperkte middelen.
- de afwegingen die verschillende type huishoudingen (gezinnen, bedrijven en overheden) op grond van deze spanning maken, verklaren.
- met behulp van het begrip opofferingskosten *verklaren* waarom de uitkomst van deze afweging per huishouden verschilt.
- *voorbeelden geven* van opofferingskosten (zowel vanuit monetair als niet-monetair oogpunt);
- *onderzoeken* wat de belangrijkste factoren zijn voor het ontstaan en bestaan van budgettaire problemen bij gezinnen.
- *verklaren* welke rol onbeperkte en hoegenaamd 'beperkte' rationaliteit speelt bij het maken van keuzes.

Ter suggestie kan bij bovenstaand verder gedacht worden aan:

- *onderzoeken* van de rol van duurzaamheid als het gaat om deze afwegingsvraagstukken vanuit de consument, de producent en de overheid.
- *onderzoeken* het verschil in bestedingsgedrag tussen verschillende leeftijdsgroepen, zoals tussen scholieren en studenten, of jongeren en gepensioneerden etc.
- *onderzoeken* hoe het keuzegedrag door anderen wordt beïnvloed.
- *illustreeren* dat verschil in mogelijkheden (capaciteiten) van invloed is op de uitkomst van economische vraagstukken (zoals persoonlijk talent en studiekeuze).

Voor vwo

Voor vwo is het bovenstaande van belang, maar zou meer nadruk gelegd kunnen worden op onderzoeken. Zo geldt voor havo bijvoorbeeld dat een kandidaat kan verklaren welke rol beperkte rationaliteit speelt bij het nemen van keuzes, die natuurlijk een financieel-economische context (schaarste-vraagstuk) hebben. Voor vwo zou de nadruk meer gelegd kunnen worden op onderzoeken in welke mate beslissingen rationeel genomen worden. Andere invalshoeken die mogelijk zijn, is onderzoeken of afwegingen over schaarste op verschillende plaatsen en in verschillende culturen anders benaderd worden en onderzoeken of afwegingen over schaarste anders genomen worden in verschillende tijdperken. Tot slot kan onderzocht worden hoe er lokaal, bijvoorbeeld in de gemeente(raad) door de politiek met schaarste vraagstukken om wordt gegaan.

Toepassing domein A

Van belang hierbij is dat in domein A bij sub domein A3 'standpuntbepaling' het volgende staat vermeld:

a. *onderdelen*

- de rol en de perspectieven van de verschillende actoren (consumenten, producenten, werkgevers, werknemers, burgers, overheid, bankwezen);
- een eventuele botsing van belangen;
- oplossingen voor/reacties op mogelijk ongewenst gedrag;

- een standpunt bepalen en onderbouwen of een gegeven standpunt onderbouwen (argumenten pro);
- een standpunt relativeren/weerleggen (argumenten contra);
- afwegingsvraagstukken beschrijven.

Bovenstaande vaardigheden kunnen uitstekend gerelateerd worden aan de doelen die onder schaarste vallen. Zeker omdat het een schoolexamenonderwerp betreft, is de mogelijkheid om dit af te sluiten via andere manieren dan schriftelijke toetsing goed mogelijk. Denk bijvoorbeeld aan het schrijven van een betoog of het houden van een presentatie.

Toelichting

Voor leerlingen is het van belang dat ze inzien dat behoeften verschillen en dat deels te verklaren is door persoonlijke factoren, zoals smaak, maar dat dit verder kan gaan verschillen door bijvoorbeeld de plek waar men woont, de cultuur waar men deel van uit maakt, hoe oud men is (levensfase etc.). Dat wat belangrijk is, verschilt daarmee in de loop van de tijd, al kan daarin eveneens weer gezien worden dat bepaalde behoeften niet veranderen. Hierbij geldt echter dat behoeften hetzelfde zijn, maar dat 'men' er meer middelen voor moet opofferen om dit te realiseren. Het budget speelt een belangrijke rol als het gaat om de financieel-economische overwegingen (op bijvoorbeeld microniveau).

Voorbeeld gezondheid

Gezondheid is een goed voorbeeld om dit vraagstuk te illustreren: iedereen wil gezond zijn, maar wat is gezond en is men op een bepaalde fase niet meer vatbaar voor gezondheidsrisico's? En als iedereen gezond wil leven, hoe kan het dan dat bepaalde mensen vlak naast een snelweg wonen of dat de ene persoon om die reden aan meditatie doet en een ander niet? Andere vragen zijn: 'wat mag gezondheid kosten?' 'Wat mag een extra levensjaar kosten? En hoe relateert zich dat aan iemand die al '€ 60.000' van zijn budget heeft opgemaakt... (En hier zijn meer prikkelende vragen bij te bedenken, die beslist een klas tot denken kunnen zetten en waarbij 'de' uitkomst ontbreekt. Het gaat in essentie om het zichtbaar maken van afwegingsaspecten en daarmee het dilemma, inclusief het daarin juist gebruiken van economische begrippen). Een andere optie om te bespreken is 'plastische chirurgie' (denk hierbij aan geboren worden met een 'hazenlip' of billencorrectie -liposuctie).

Scheiding werk-privé

Het is bij dit domein goed om te beseffen dat leerlingen bij het vak bedrijfseconomie kijken naar verschillende vormen van samenleven/ -wonen en trouwen. Het kan voor leerlingen economie, die niet per definitie bedrijfseconomie hebben, zinvol zijn hier enige aandacht aan te besteden. Dit geldt eveneens voor het vraagstuk van personen en rechtspersonen. Het kopen van een auto voor de zaak en deze voor privédoeleinden gebruiken, is iets wat sommige kinderen kennen. Omdat je leerlingen zicht wilt bieden op de (financieel-economische) werkelijkheid is dit juridische aspect aardig om te bespreken. Ook omdat het onderscheid tussen gezins- en bedrijfshuishoudingen niet zo strikt is. Vanuit de wetenschappelijke uitgangspunten, en dan vooral richting het macrodomein, is dit verschil belangrijk als het gaat om de macro-economische identiteiten consumptie en investeringen. Voor leerlingen gaat het om zicht krijgen op afwegingsvraagstukken: een auto voor de zaak kopen, of het leasen van een auto, is een vraagstuk dat zich afspeelt vanuit zowel de bedrijfshuishouding als de gezinshuishouding.

Vrije tijd - verplicht

Als we dit vraagstuk van scheiding werk en privé wederom relateren aan het thema 'gezondheid', kan je hier als docent complexe (levensechte) vraagstukken mee aankaarten. Denk aan een werknemer die in zijn vrije tijd gaat skiën en daarbij een verhoogde kans op botbreuk loopt versus eenzelfde situatie waarbij de werkgever een dergelijk uitje voor zijn personeel organiseert. In het ene geval stimuleert (verplicht?) de werkgever tot deelname aan een dergelijk uitje omdat dit tot 'teambuilding' leidt, en dit zowel een beloning voor het personeel is als dat dit tot hechtere samenwerking leidt op de lange duur. In het andere geval is het de vraag hoe de werkgever om moet gaan met een mogelijke uitval van zijn personeelslid als gevolg van een skiongeluk, inclusief het feit dat voor de werknemer dit vakantie is en de werkgever daar geen inspraak op kan hebben. Maar moet de werkgever opdraaien voor de risico's die het personeelslid willens en wetens is aangegaan? Aan de andere kant zijn er vraagstukken waarbij de werknemer met materialen moet werken waarvan vermoed wordt, of bekend is, dat deze tot gezondheidsschade leidt? Het economische fenomeen van 'afwentelen' komt daarmee scherp in beeld. Worden de kosten meegenomen in de prijs of worden deze kosten afgewenteld op de werknemer, de samenleving of komende generaties...

Studeren

Verder is het studiekeuzevraagstuk aardig om in dit domein mee te nemen. Je kunt dan ingaan op de vraag in hoeverre het idee dat zij straks naar een hbo-instelling of naar het vwo gaan, doorwerkt op hun beslissingen. Zijn er kinderen die er nu al rekening mee houden? Zijn er ouders van kinderen die daartoe nu al geld opzij leggen? Wat speelt qua argumentatie mee als het gaat om de keuzes hierin? Bij deze insteek wordt weer zicht geboden op de complexiteit aan overwegingen die er zijn, waarbij niet alleen het 'nu' mee speelt, maar ook hoe men naar de toekomst kijkt en hoe onzekerheid daarin wordt meegenomen. Omdat 'schaarste' veelal aan het begin van 4 havo langskomt, is het de vraag of je dit soort vraagstukken nu al aan de orde stelt, of dat je dit juist relateert als je bij 'ruilen over de tijd' bent aanbeland.

Duurzaamheid

Een tweede optie, en die lijkt meteen bij aanvang al te kunnen, is de rol van duurzaamheid in het afwegingsvraagstuk. Neem je een trui die van brandnetels is gemaakt en die duurder is en waarmee je niet lekker van winkel naar winkel kunt shoppen, of... En dan kan je kinderen laten onderzoeken bij welk type vraagstukken ouders duurzaamheid in hun afwegingen meenemen. Vervolgens is er natuurlijk de vraag hoe bedrijven dit doen, dit kunnen/ dit moeten doen. Kan je van een consument verwachten dat hij/ zij kritisch consumeert als de informatie over het product ontbreekt of als blijkt dat een ander product noemenswaardig goedkoper is en volgens de wet aangeboden mag worden... Dit vraagstuk laat zich koppelen aan duurzame voeding of een duurzame kantine.

Ofwel: de kern van de economie -want dat is domein B- kan je platslaan door te werken vanuit een budgetlijn en de keuze tussen twee producten. Je kunt als docent echter verder kijken dan deze opzet en dus echt de complexiteit opzoeken. Dat je daarin als docent natuurlijk wel 'structuur' moet aanbrengen, dat spreekt voor zich. Dat je daarmee bewust/ onbewust andere domeinen van het examenprogramma meeneemt, ja. In principe laat je de rijkdom van het vak economie, het economisch denken, zien.

Opgemerkt bij genoemde voorbeelden: voor bepaalde kinderen spelen gezien de financiële situatie van het gezin deze vragen niet. Het is goed om daar aandacht

aan te besteden en om daarin tot bewustwording bij te dragen. Iemand die relatief arm leeft mogelijk sowieso meer duurzaam, ondanks dat het vlees misschien van de kiloknaller komt. Iemand die een Tesla rijdt, is niet per definitie iemand die voor duurzaamheid kiest. Er spelen andere motieven: en de keuzemogelijkheid was eveneens om geen auto te rijden of een leenauto in te zetten... In dat kader is het goed om de vraag te stellen of dergelijke auto's gesubsidieerd moeten worden. Hoe meet je het milieueffect van een keuze en hoe ga je daarin om met het feit dat een auto geproduceerd moet worden?

Consumptie en leeftijd

In het verlengde van bovenstaande: je kunt kinderen het 'consumptiegedrag' van ouderen laten onderzoeken. De vraag kan zijn: waarin verschilt het aankoopgedrag tussen hen en 'mij'? En: is 'aankoopgedrag' een goede indicator om zicht te krijgen op middelen en behoeftebevrediging bij jongeren/ ouderen? Dit lijken 'filosofische' vragen, maar vormen kerngedachten voor economen: 'iets' kopen staat niet gelijk aan behoeftebevrediging. Als je denkt dat economie uitsluitend over geld gaat, dan verlies je op een bepaalde manier het zicht op het economisch vraagstuk. Het juist bespreken van opofferingskosten is daarin belangrijk. Het vereist van de docent een open houding naar de niet-monetaire kant van het (brede) welvaartsvraagstuk. Hier geen aandacht aan besteden, doet afbreuk aan het feit dat economie als schoolvak algemeen vormend is en dat daarin persoonlijke keuzes (hoe kijk ik naar de wereld?) een belangrijke rol spelen. Economie biedt zicht op de afwegingen die mensen/ organisaties maken daarbij spelen monetaire en niet-monetaire waarden een grote rol. Daartoe is het goed om domein A3 van het examenprogramma 'standpuntbepaling' mee te nemen. Hierin komt in belangrijke mate het algemeen vormende karakter van het vak economie in uiting, waarbij zowel vanuit kwalitatieve als mogelijk ook kwantitatieve dimensies het vraagstuk kan worden benaderd. Het gaat erom dat leerlingen ervaren dat de afwegingsvraagstukken aan de hand van 'cijfers' kunnen worden geïllustreerd, maar ook aan de hand van kwalitatieve argumenten.

Juridische aspecten

Verder is het goed om aandacht te besteden aan de juridische ruimte om beslissingen te nemen. Er kan wel sprake zijn van een bepaalde keuze, die economisch logisch is, maar dat wil niet zeggen dat het *kan*. In een samenleving zijn er immers afspraken. Ook vanuit de EU zijn we gehouden aan bepaalde wetten, richtlijnen. Denk aan de aanleg van een weg waarbij 'beschermde diersoorten' op de route liggen. Of in geval van sportvelden en het uitbreiden ervan, en dat in dat gebied een beschermde bloem of dier voorkomt etc. Sportaccommodaties kunnen überhaupt een interessant handvat bieden. Niet alleen zijn kinderen vaak lid van een vereniging, het geeft een bredere kijk op de totstandkoming van beslissingen als het gaat om gebiedsinrichting. Een voorbeeld is Nijmegen, [zie Link](#). Vanuit een dergelijke casus kan je met kinderen een gesprek voeren over hoe om te gaan met 'schaarse' ruimte, een van de kernvraagstukken komende decennia, gezien de grote behoefte aan bouwgrond. Zaken als de stikstofcrisis en de betekenis hiervan op de ruimtelijke indeling is voer voor economielessen. Het is daarbij zaak om leerlingen daarin te leren: het zijn geen leuke vraagjes, nee, het gaat om het leren (economisch) afwegen en dat de uitkomst niet bepaald wordt door de markt, maar vooral door financiële belangen. Dat er wetten worden gemaakt om het kwetsbare te beschermen. Economie draait om inzicht in de huidige maatschappelijke, economische orde en hoe deze verandert (op grond van afspraken en beslissingen).

